



## Istorinis Lietuvos valstybinių miškų ir girių priežiūros aspektas

Elvyra STRAŠEVIČIENĖ  
*Lietuvos liaudies buities muziejus*

**Pagrindinės sąvokos:** *miškas, medis, eigulys, eiguva, apsauga.*

*Įvadas.* Nedaug pasaulyje rasime tautų, kurių istorija ir gyvenimo būdas būtų taip glaudžiai susiję su mišku, kaip lietuvių. Ilgus šimtmečius giria lietuvių dengė, rengė, maitino, gydė, nuo priešų gynė, šilumą ir pavėsį skleidė, peną dvasiai teikė. Lietuvos miškai – sudėtinė materialinės ir dvasinės kultūros dalis, tautos gyvasties paveldas šiandieną kaip niekada aktualus savosios apimties, kokybės ir kiekybės santykiu. Straipsnyje analizuojami XVI–XX a. Lietuvos miškų priežiūros aspektai, atskleidžiami miškų apsaugos būdai ir priemonės miškams išsaugoti.

*Problema.* Miškų priežiūros ir medienos paruošimo darbų mechanizavimas, susisiekimo priemonės ir kompiuterinės apskaitos įdiegimas miškų valdymo sistemoje, krašto ekonominė padėtis – tai priežastys, lėmusios girininkijų stambinimą ir atsisakymą girininkų padėjėjų – eigulių.

*Tikslas* – išanalizuoti Lietuvos girių priežiūrą istoriniu aspektu, atskleidžiant tos priežiūros ištakas, pokyčius nuo pirmųjų rašytinių šaltinių ligi mūsų dienų.

*Uždavinys* – atskleisti amžių glūdumoje susiformavusį žemesnės grandies miško darbuotojų indėlį į Lietuvos girių išsaugojimą, ypač į eigulio (plačiaja prasme) asmenybę, jo atliekamą darbą.

*Duomenys* paimti iš archyvinių šaltinių, spaudinių, autorės sukauptos etnografinės medžiagos.

Remiamasi istoriniu lyginamuoju metodu.

### **Lietuvos miškų priežiūros ištakas**

Pirmieji rašytiniai šaltiniai, minintys Lietuvos girias, aptinkami kryžiuočių žygių (*Die litauischen Wegeberichte*) aprašymuose, kuriuose (jų priskaičiuojama per 100) minimi kryžiuočių vadus ir žvalgus dominantys Lietuvos keliai, pakelių gyvenvietės, upės ir ežerai. Aprašymuose nurodyti miškai, kuriuos, keliaujant per Lietuvą, reikėsia pereiti, ir miškų laukymės, kuriose patogiausia apsistoti nakvynės. Paminėtos ir miškuose augusios pavienės medžių rūšys. Jos tokios ligi šiol. Duomenų apie Užnemunės girias randama ir Lietuvos didikų kunigaikščių ginčuose bei sutartyse su kryžiuočiais, o ankstyviausi dokumentai, kuriuose aptinkami teisi-

niai miškininkystės pradmenys, yra Vladislavo Jogailos statutai (1423 m.). Pirmosios žinios apie miško sargą-eigulį, įvardytą *osočnik*, randamos XV a. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dovanojimo knygose. Lietuvių kalba Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašai publikuoti J. Jurginio ir A. Šidlausko parengtame leidinyje *Kraštas ir žmonės* (1988), iš kurio sužinome, kad XV–XVI a. Lietuvos girias administravo seniūnai (*starostos*) ir dvarų valdytojai (*deržavcai*), o jų pagalbininkai eiguliai (*osočniki*) privalėjo ne tik kruopščiai prižiūrėti jiems skirtus miško plotus, bet ir atlikti karo tarnybą, šienauti proskynas, laukymes, miško kelelius ir takus.

Dėl ilgamečio ūkininkavimo, naujų sodybų kūrimo didžiojo kunigaikščio žemės susipynė su didikų, bajorų ir laisvųjų valstiečių žemėmis, o miško, turėjusio teikti nemažą pajamų dalį išdui, apsauga buvo nepakankama. Ypač tai jaudino Lietuvos didįjį kunigaikštį Žygimantą Senąjį, kuris raštu dvarų valdytojams skundėsi neturįs jokių pajamų ir naudos iš valdomų miškų. 1514 m. kovo 28 d. jis išleido Nuostatus didžiojo kunigaikščio dvarų valdytojams (*LIŠ* 1955, 101). 1528 m. Nuostatai buvo sugriežtinti. Ypač buvo išplėstos eigulių, kaip pagrindinių miško darbininkų, pareigos. Nuostatuose (1529 m.) rašoma, kad eiguliai, be karo tarnybos ir miško šienavimo, privalės dirbti dvare nurodytą dienų skaičių ir mokėti išdui „po kapą grašių“ (*AZR* 1848, 198).

Siekiant dar labiau sustiprinti valstybę, Žygimantas Senasis pakluso žmonos karalienės Bonos Sforcos raginimui pertvarkyti Lietuvos žemės ūkį Vakarų Europos pavyzdžiu ir paskatino sūnų Žygimantą Augustą imtis reformos. 1547 m. pradėta reforma gavo Valakų reformos vardą. Miškų atžvilgiu reforma vykdyta dvejopai: netinkami ūkininkauti ariamos žemės plotai buvo užleidžiami mišku arba kai kuriuose brandaus miško baruose apgyvendinami valstiečiai, dažniausiai, kaip Sūduvos krašte, iš svetur atvykę. Naujakuriams trobesių statybai buvo leidžiama išsikirsti nustatytą miško plotą ir 5 ar 10 metų nemokėti činčo. Siekiant apsaugoti miškų ir medžioklės ūkį, be miško valdytojo leidimo nebuvo galima kirsti medžių ir šienauti pievų. Leidimus galėjo gauti tik besistatantys ar trobesius remontuojantys valstiečiai. *Miško apsaugos įstatyme* (49 straipsnis) pabrėžta: „Bus baudžiami girininkai, leidžiantys kirsti statų mišką statyboms, turint iš to naudos“ (*LM* 1914, 98).

Suskirsčius žemę valakais ir nustačius prievoles išdui bei kunigaikščio dvarams paaiškėjo, kad miško administravimas yra nepakankamas: reikėjo peržiūrėti ir nustatyti griežtas ribas tarp valstybinių ir privačių miškų, sudaryti girių žemėlapi, sustiprinti miškų apsaugą, išsiaiškinti, kuriose vietovėse neteisėtai eksploatuojami miškai, kas ir kokia teise gali naudotis mišku, pievomis, ežerais ir kt., t. y. įstatymu nustatyti priemones, kurios padėtų kunigaikščiui iš miškų gauti kuo didžiausias pajamas. Šį anais laikais svarbų darbą Žygimantas Augustas 1558 m. gruodžio 23 d. Petrokovo Seime pavedė savo dvarų revizoriui Mstibogovo seniūnui Grigorijui Valavičiui (lenk. G. Wolowisz).

Valavičius aprašė 38 girias ir pateikė nuorodas, įpareigojančias kunigaikštį imtis visų galimų priemonių Lietuvos girioms sutvarkyti (*V o l o v i č* 1867). Kuni-

gaikščio pavedimu girias prižiūrėjo didžiulis miškininkų būrys: girininkai, šauliai, sekėjai (*osočnikai*), vėliau pavadinti žvalgais, miškininkai (*gajernikai*), žvėrių gaudytojai (*lovčikai*), medžiotojai, bebrų ūkio vedėjai ir bebrininkai. Buvo leidžiami reguliuojantys girių teisėsaugą įsakymai, tvarkomi įėjimai į girias. Kiekviena giria, kurią administravo girininkas, buvo pavadinta girininkija. Girininkai savo valdžioje turėjo sekėjų, kurių pareigos – pranešti apie valstiečių ar didikų daromą žalą giriai, stebėti stambių žvėrių gyvenseną, saugoti juos. Sekėjai vėliau buvo pradėti vadinti eiguliais (*AUAK* 1873).

Girininkas su sekėjais privalėjo apjoti mišką, apžiūrėti kiekvieną žvėrių lankymosi vietą ir stebėti, kad nebūtų daroma žala medžiams, žvėrimis, bitynams. Be kunigaikščio sutikimo girininkas neturėjo teisės leisti kirsti mišką, tiesti miškų kelius, o kažkada išvažinėtus, siaurus ir žalingus miškui kelelius privalėjo užversti medžiais. Sausuolius, vadintus *mirusia giria*, galėjo išsivežti tik dvaras, bet jokiū būdu ne valstiečiai. Išimtį kunigaikštis suteikė padegėliams. Išimties tvarka miško medžiagą statyboms jiems skyrė urėdas. Girininkams buvo suteikta teisė už tam tikrą mokestį leisti miško darbininkams pasirošti ir išsivežti kurui nustatytą kiekį sausų ar išvirtusių medžių, leisti šienauti miško pievas, grybauti, riešutauti.

Tolesnė Lietuvos miškų priežiūra buvo apibrėžta *III Lietuvos Statuto* (1588 m. sausio 28 d.) X skyriuje. Skyriaus 5 straipsniu buvo nustatytos itin griežtos bausmės už paruoštos miško medžiagos grobstymą ir savavališką miško medžių kirtimą: pagautas nusikaltimo vietoje valstietis privalėjo „išsipirkti kaklą“. Neišsipirkęs turėjo būti pakartas. Lengvesnė bausmė laukė miško vagis, jei šis buvo sugautas ne nusikaltimo vietoje. Iš jo miško sargai privalėjo atimti kirvį, kaip nusikaltimo įrodymą, ir teismo sprendimu priversti sumokėti 3 rublių baudą. Pagrindiniais miško priežiūros darbuotojais laikyti žemiausio rango miško sargai – eiguliai. Svarbiausia jų veiklos funkcija – sekti vagis. Kaip matyti, miškai imti vertinti ne tik kaip bitininkystės ir medžioklės objektas, bet ir kaip medienos šaltinis. Tačiau kad ir kaip kruopščiai dirbo miško sargai, girių kolonizavimas tebevyko pagal nusistovėjusią tvarką ir papročius – dideli miško plotai buvo iškertami atvykėliams įsikurti. Apie tokią dirbamos žemės plėtrą XVI a. antroje pusėje rašė istorikas ir poetas M. Strijkovskis veikale *Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronika*.

1588 m. Statutą papildė 1607 m. Konstitucija. Miško sargams darbo, atsakomybės ir pavojų dar labiau padaugėjo. Mažėjant miškų plotams (besikuriančios naujos gyvenvietės, medienos, *vončų*, pelenų gamyba ir prekyba), mažėjo ir išdo pajamos, todėl 1636 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vladislovas IV (Vladislovas Vaza) išleido universalą, pavadintą *Girių ordinarija*, kuriuo buvo pradėtas didžiausias girių pertvarkymas: surašyti visi kunigaikščio valdomi miškai (1636–1641), įvesta nauja miško ir medžioklės administravimo tvarka. Anksčiau veikusi Miškų išdo komisija buvo reorganizuota į Miškų ekonominę tarnybą. Valstybinių miškų vyriausiasis administratorius tapo ir medžioklės ūkio tvarkytoju (*lovčyj*). Tiesioginiais jo pavaldiniais liko girininkai ir medžiotojai. Tokiu būdu girios buvo geriau administruojamos, miško apsauga griežčiau atskirta nuo žvėrių medžioklės apsaugos – girininkai ir žvalgai saugojo girias, o medžioto-

jai ir šauliai – medžioklės ūkį. Tarp abiejų grupių išliko glaudus ryšys. Teisė įeiti į kunigaikščio girias tapo paprotine teise. Kiekvienos girininkijos girininkui buvo parengtos atskiros pareigybės, pagal kurias jis privalėjo saugoti mišką ir jo ribas nuo pažeidėjų bei savavališkų kirtimų, dirbamos žemės plotų padidinimo miško sąskaita. Girininkai privalėjo saugoti bitynus, tvarkyti medžioklės vietas ir prižiūrėti šienaujamas pievas, kad žvėrys turėtų pakankamai maisto ir nebūtų šienpjovių gąsdinami. Be kunigaikščio sutikimo girininkas neturėjo teisės leisti gaminti pelenus, anglis, kasti ir apdoroti geležies rūdą. Kiekvieną nusizengimą girininkas privalėjo registruoti ir kas ketvirtį žinias perduoti vyriausiajam administratoriui. Mažesni girininkijos vienetai (*kvartera*) prižiūrėjo vyresnysis žvalgas, pavaldus girininkui. Jo pareiga – apžiūrėti girią ir stebėti, kad niekas nedarytų žalos miškui ar žvėrimis, registruoti pažeidimus, užmuštus ar suluošintus žvėris ir kas ketvirtį pranešti girininkui.

Atsidavimą giriai prižiūrėtojai privalėjo sustiprinti bažnyčioje. Rakantiškių dvaro (Trakų pavietas) dokumentuose įrašyta: „Eiguliai griežtai turi būti perspėti, jog jeigu <...> nueis į mišką tuo metu [šventadienį – E. S.] su šautuvu arba kirviu, grybaus, uogaus arba riešutaus, toks turi būti dvare nubaustas 45 rykštėmis ir <...> duoti bažnyčiai prievolės po tris svarus vaško“ (*AIVAK* 1910, 132). Eigulys privalėjo apie matytą ir nutylėtą nusikaltimą išpažinti kunigui, o nusikaltėlis papasakoti prasižengimo aplinkybes. 1781 m. instrukcijoje, skirtoje Obelių dvaro ekonomui, reikalauta: „Eigulys privalo kasmet būtinai eiti velykinės išpažinties savo parapijoje ir pristatyti kvitelius“ (*PIE I*, 198–199).

Napoleono viešpatavimo metais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikinosios vyriausybės nutarimu (1812 m. rugpjūčio 22 d.) kiekvienas eigulys privalėjo kartą per metus mokėti valstybės išdui po vieną auksiną (*KL* 1812).

Po III Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo Kauno ir Vilniaus gubernijos atiteko Rusijai. Miškai šioje Lietuvos dalyje buvo tvarkomi prisilaikant Rusijos įstatymų ir skyrėsi nuo Užnemunės, kuri atiteko Prūsijai, miškų administravimo. Užnemunėje miškai tvarkyti planingai, vadovaujantis 1816 m. Lenkijos karalystės vietininko išleistu įstatymu, leidusiu valstybiniuose miškuose kasmet iškirsti 0,01 proc. viso miško ploto. Manyta, kad miškas subręsta per 100 metų, todėl kasmet, iškertant šimtąją dalį, ir miškas atsinaujina, ir patenkinami valstybės bei žmonių poreikiai.

### Lietuvos miškų priežiūra XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje

1841 m., vadovaujant E. Petersonui, pirmą kartą Rusijos istorijoje buvo pradėtas nuoseklus Rusijos miškų tvarkymas. 1847 m. pradėti tvarkyti Rumšiškių, Eigulių ir Penionių miškai. Iki 1914 m. buvo sutvarkyti visi valstybiniai Lietuvos miškai (*Antanas* 1988, 284). Priežiūra vykdyta remiantis carinės Rusijos miškų statuto įstatais. Kaip ir Rusijoje, Lietuvos miškai buvo suskirstyti dideliais masyvais, vadintais *liesničestvom* (atitiktų urėdija), kuriems vadovavo *liesničnyj* (urėdas) ir vienas ar du jo padėjėjai. *Liesničestvos* buvo padalytos į mažesnius miškų plotus – *objezdus* (žvalguvas – tai atitiktų girininkijas). Jiems vadovavo

*objjezčikai* (žvalgai), lenkmečiu vadinti *stražnikais*. Žvalguvos buvo smulkinamos į *dačas* (stambesnius plotus nei eiguva). Kiekvienoje *dačioje* dirbo po du *liesnikus* (eigulius) ir po vieną *kulturnij nadziratelj* (miško kultūrų prižiūrėtoją), vadovavusį miško atželdinimo darbams. Carinės Rusijos valdomų miškų urėdai, dauguma girininkų ir nemažas skaičius eigulių buvo kitataučiai: rusai, lenkai, rečiau vokiečiai, jie buvo menko išsilavinimo ir silpnai mokėjo lietuvių kalbą (M a l v i c a 1938, 636). Eiguliai ir žvalgai privalėjo sunumeruoti sausuolius ir išsvartas (biržes atrėždavo girininko padėjėjas), saugoti mišką nuo gaisrų, savavališkų kirtimų. Nusizengimo protokolus surašydavo žvalgai. Eiguliais buvo skiriami atitarnavę kariuomenėje, ne jaunesni nei 21 metų vyrai, sąžiningi, dori, gerai susipažinę su mišku, dažniausiai eigulių vaikai. Kiekvieną eigulį prisaikdindavo bažnyčioje. Liaudyje eiguliai vadinti lietuviškai: *medinčius*, *medininkas*, *medinykas*, kartais *strielčius*.

XX a. pradžioje, po 1908 m. miškų reformos, apribojusios ganymą miške, eigulys privalėjo pažinti savo ir aplinkinių eiguvų gyvulius, stebėti ir vykdyti teisman liudyti, kurio valstiečio gyvuliai padarė žalą miškui (S t r a š e v i č i e n ė 1992, 34). Pagal XIX a. veikusį *Kriminalinį kodeksą* (str. 1160) gyventojai, padarę miškui žalą, buvo baudžiami kalėjimu arba pinigine bauda. Dažnai pinigine bauda buvo pakeičiama priverstiniais miško darbais. Miško tarnautojas, užtikęs nusikaltimo vietoje vagį, užsirašydavo jo vardą, pavardę, gyvenamąją vietą ir, atėmęs kirvį kaip daiktinį įrodymą, perduodavo jį girininkui, kuris, surašęs protokolą, kirvį perduodavo teismui. Jei nusikaltėlis nepakludavo miško tarnautojui, nepasisakydavo, kas esąs, ar nenorėdavo atiduoti įrankių, tarnautojas galėjo pasikviesti liudininkus arba panaudoti šaudyklę ar kirvį. Miško sargai budėjo ne tik miškuose, bet ir kryžkelėse, prie didesnių kelių (S t r a š e v i č i e n ė 1993, 8).

Žemaičių Naumiesčio (Šilutės r.) kraštotyros muziejuje saugomas pasakojimas: „1905 m. Juškaičių k. valstiečiai išvažiavo kirsti karališkųjų girių <...>, bekertantys mišką, pamatė medinčius (eigulius) <...>. Girią apsupo kariuomenė <...>. Dviem pavyko pabėgti, vienas bėgdamas mirė, kitus atvežė į Ž. Naumių, pririšę prie patrankų.“

Be aukščiau nurodytų darbų, eiguliai privalėjo prižiūrėti parduodamą kirsti mišką, apeiti kirtimus, sutikrinti nukirstus medžius, informuoti girininkijas. Ypač griežta buvo parduoto miško apskaita. Kasmet už savavališkai nukirstus medžius (greta išpirkto kirtimo) buvo surašoma po kelis šimtus aktų. Rašė rusų kalba, todėl eiguliai privalėjo mokėti rusų kalbą (*LVI A F 1092*). Tačiau kai kurie tarpumiškių gyventojai sugebėjo apeiti pačius drastiškiausius įsakymus. Nepriklausomybės Akto signataras prof. P. Dovydaitis, gimęs ir augęs, kaip pats sakė, Runkių kaimutyje (Marijampolės r.), rašė: „Didžiausias nepasisekimas <...>, turint rankoj kirvį, susitikti miške administracijos valdininką <...>, tai jau žuvęs: ir kirvio neteksi, ir ‘štruopą’ sumokėsi“ (D o v y d a i t i s 1937). Baudė ir už pasisavinimą miško daugiau nei išpirkta, ir už iškirstą geresnės vertės, nei išpirkta, mišką. Baudė už neteisėtą miško vaisių ir uogų rinkimą, vaikščiojimą miške su ugnimi ar ginklu, jaunų medelių žalojimą. Už tyčinį miško padegimą buvo numatyta 20–30 lazdu ir tremtis į Sibirą. Baudė ir už gyvulių ganymą miške: už smulkių gyvulių gany-



mą – po 10 kapeikų, už karvę – 20 kapeikų, už arklį – 50 kapeikų. Piemuo gaudavo 10–15 rykščių (*LVI*A, F 1092). Nepaisant drastiškų baudų, girios buvo masiškai naikinamos. Kirto savi, kirto svetimšaliai. Kirto ir plukdė užsienin. 1889 m. *Varpas* rašė: „Dideli plotai <...> liko apsėti vienais kelmiais“ (*Varpas* 1889, 8). Apsukresni miško gyventojai, prasikirsdami aplink trobas esantį mišką, sugebėjo turimos žemės plotą žymiai pasididinti. 1890–1891, 1908–1909 m. miškus apniko kenkėjai. XIX a. pabaigoje eiguliams buvo įsakyta surinkti aplinkinių kaimų valstiečius, nuskusti vabalų apniktų medžių žievę ir ją sudeginti, o XX a. pradžioje brandžiuose miškuose naktimis kūrenti laužus, kad, švieson skrisdami, vabzdžiai sudegtų. Eglynų tankmėse įsakyta iškirsti jaunus medelius, o storesniems nei 16–20 cm žiedu aplink medį apskusti žievę ir ištepti specialiai paruoštais *smalos* dažais (S t r a š e v i č i e n ė 1993).

XIX a. antroje pusėje pradėta miškus atsodinti. Darbų pradžia ir apimtį numatė girininkai, o darbininkais rūpinosi ir darbų eigą prižiūrėjo eiguliai.

### **Girių priežiūra Nepriklausomoje Lietuvoje**

Jauna Lietuvos valstybė, perėmusi kaizerinės okupacijos (1915–1918) metais gerokai sunaikintus Lietuvos miškus (plynai iškirta 26 500 ha, pasirinktinai – 38 500 ha, apie 12 mln. m<sup>3</sup> medienos; daug miško išdegė), nedelsdama ėmėsi Lietuvos miškų priežiūros. 1918 m. lapkričio 17 d. prie įkurtos Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos įsteigė Miškų skyrių. 1918 m. gruodžio 5 d. skyrių, kuriame dirbo tik du žmonės: direktorius (prof. Povilas Matulionis) ir jo sekretorius, pavadino Miškų departamentu. Departamento pakviesti iš užsienio grįžtantys miškininkai buvo siunčiami į provincijas, kur privalėjo perimti miškus ir organizuoti miškų administravimą bei apsaugą. Tad nenuostabu, kad pirmasis Nepriklausomos Lietuvos įsakas buvo Įstatymas miškų naikinimui sustabdyti, pranešęs, kad „Lietuvos Vyriausybė nuo 1918.12.01 per Miškų departamentą ima globon visus Lietuvos miškus, priklausiusius Rusijos valdžiai bei įstaigoms, o taip pat miškus asmenų, nesugrįžusių į savo būstus“ (*VŽ* 1918).

Stokodama kadru, Lietuvos vyriausybė 1919 m. spalio 13 d. Dotnuvoje įsteigė vidurinę Žemės ir miškų ūkio mokyklą (nuo 1922–1923 m. m. pradžios ji pavadinta Žemės ūkio technikum). 1921 m. Panevėžyje įkurti miškininkystės kursai, 1922 m. Lietuvos universitete įsteigtas Agronomijos-miškininkystės skyrius, 1924 m. perkeltas į Dotnuvoje įsteigtą Žemės ūkio akademiją. 1927 m. Alytuje įsteigta Aukštesnioji miškų mokykla, 1939 m. perkelta į Vilnių.

1919 m. vasario 4 d. Departamentas išleido „Privatinių miškų priežiūros Įsaką“, kuriuo be vyriausybės leidimo buvo uždrausta „visuose miškuose kirsti ir rauti medžius, šakas genėti, sakus leisti, karnas plėšti, šaknis bei samanas rauti, skynimiuose šienauti ir gyvulius ganyti“. Už miškui padarytą žalą buvo įteisintas penkeriopas atlygis. Netrukus Lietuvos miškai buvo suskirstyti į 16 urėdijų. Nusavinus privačius miškus, urėdijų skaičius išaugo: 1922 m. veikė 22, o 1938 m. – 45 urėdijos. Kaip ir anksčiau, pirminė miško priežiūros kontrolė pavesta eiguliams. Siekiant kuo geriau prižiūrėti miškus, kasmet buvo mažinami eiguvų plotai ir didinamas

eigulių skaičius. 1919 m. Lietuvoje tebuvo 945 eiguvos, o po metų eiguvų skaičius šoktelėjo iki 1327. 1921–1922 m., nusavinant privačius miškus, daugiau nei dvigubai išaugo valstybinių miškų plotai, atitinkamai ir eiguvų skaičius. 1922 m. veikė 2898 eiguvos, kuriose dirbo tiek pat eigulių. Eiguvų dydis priklausė nuo apsaugos sudėtingumo ir svyravo nuo 100 iki 1000 ha, o kai kurios eiguvos, kurių plotuose buvo balų, ežerų, jaunuolynų, – dar didesnės. Geriausi, sumaniausi eiguliai buvo skiriami žvalgiais ir vyresniaisiais eiguliais. Vėliau eigulių skaičius nežymiai mažėjo, kol galiausiai 1938 m. buvo padidinti eiguvų plotai ir atleista 500 eigulių. Eiguvose liko 1450 eigulių. Nuspręsta, kad mažų miškelių apsaugai nereikalingi etatiniai eiguliai, nutarta samdyti miško sargus, dirbsiančius už atlyginimą natūra: sodyba (*pasoda*), malkos, miško medžiaga būstui remontuoti ir kt. arba už mažą piniginių atlyginimą (nuo 5 iki 50 litų per mėnesį) (*ŽŪMM XX*, 207–211).

Eiguliais buvo skiriami ne jaunesni nei 24 metų, atitarnavę kariuomenėje ir prisaikdinti bažnyčioje vyrai. Kandidatai turėjo būti susipažinę su miško darbais ir administravimu, gerai pažinti mišką. Dažnai, kaip ir ankstesniais metais, eigulio profesija buvo paveldima arba eiguliais tapdavo buvę miško darbininkai (*S t r a š e v i č i e n ė* 1992, 17). Eigulių darbą nuolat tikrino šalies miškų administracija. Buvo žiūrima, ar gerai eiguliui žinomas saugomo miško plotas, ar pakankamai dažnai eigulys tikrina miškus, ar žino apylinkės miškavagius, ar žino, kur slepiami pavogti medžiai ir miško medžiaga, ar netiesiami miške nauji keliai, ar eiguliai neužsiiminėja pašaliniais darbais, ar neprekiauja mišku, ar nelegaliai nešienauja miške, ar negano (*ŽŪMM XX*, 219–220). Eiguliams buvo pavesti sausuočių ir biržių žymėjimo, matavimo, sėklų rinkimo, kirtimų ir jaunuolynų atsodinimo ir priežiūros darbai, reikalauta stebėti brakonierius, uogautojus, grybautojus, riešutautojus ir samanų rovējus miške, tikrinti, ar dirbantieji miške turi leidimus. Eiguliai privalėjo kontroliuoti ir kitus darbus miške: žemės ir pievų nuomos, kelmų ir medžio žievės pardavimo, žolės rovimo, laukinių obuolių ir kriaušių vaisių rinkimo, bulvėms pilti duobių ir miško sklypų miško medžiagos sandėliavimo, gegužinių rengimo, hamakų rišimo, bičių gaudymo ir inkilų kėlimo, linų mirkymo kūdrose, smėlio, žvyro, molio ir kt. pardavimo leidimų išdavimą.

Kruopštus eigulių darbas valstybei davė nemažai pajamų. Už parduotus leidimus 1919–1921 m. valstybės išdas papildytas 1 888 820,84 auksinų, o 1922–1937 m. – 7 396 199,97 litų. Sukonkretinus apskaitą (1936 m.) paaiškėjo, kad tais pat metais už grybavimą ir uogavimą miške gauti 26 729 litai, už riešutavimą – 747 litai, už hamakų rišimą – 6 644 litai, už šlapių samanų rovimą statybai – 2 852 litai, už sausą miško žolę ir samanas kraikui – 2 645 litai, už žalią šieną – 10 276 litai ir t. t. (*Ibid.*, 241–242).

Žymiai didesnės pinigų sumos surinktos už nusižengimus miške, netgi už vaikščiojimą ir važinėjimą ne miško keliais. Ypač didelės baudos buvo už savavališką miško kirtimą. Miškų departamento duomenimis, 1919–1937 m. savavališkai iškirsta 572 052 m<sup>3</sup> miško medžiagos už 4 689 302 litus (taksos kaina). Tai reikštų, kad kasmet savavališkai buvo iškertama 150 ha brandaus miško. Siekiant atskleisti kiekvieną nusižengimą ir nubausti kaltininkus, eiguvų miškus tris kartus per metus

tikrino tos pačios girininkijos eiguliai. Tikrinimą vadino *revizija*. Eiguliai labai bijojo revizijų: prieš kiekvieną reviziją apeidavo savąją eiguvą, apžiūrėdavo kiekvieną kupstą, ieškodami nukirsto medžio pėdsakų. Radę patys stengėsi dar kruopščiau kelmą paslėpti (S t r a š e v i č i e n ė 2003, 49). XX a. ketvirtame dešimtmetyje pradėta miškų išorinių sienų peržiūra, valstybinių miškų plotų atkūrimo darbai (LCVA F. 1250).

Sąžiningas miškininkų darbas pykdė vietos miškavagius, kurstė pasipriešinimą. Būta pasikėsinimų prieš eigulius, girininkus. 1931–1936 m. *Mūsų girios* spausdino pranešimus apie nužudytus ar piktadarių sužeistus miško tarnautojus.

### Lietuvos girios tarybiniais metais

Sovietmečiu į girių priežiūrą žiūrėta dviprasmiškai: reikalavimai miškininkams lyg ir nepakito, nors – miškas tapo bendraliaudine nuosavybe – buvo nusavinti miškai ir atsisakyta smulkaus ūkininkavimo miške leidimų. 1941 m. Lietuvos miškus tvarkė 57 urėdijos, susiskirstytos į 413 girininkijų. Karo metais (1941–1944) iškiršta apie 50 000 ha, išdegė 11 500 ha jaunuolynų. Pokariu daug miško medžiagos sunaudota trobesiams statyti, daug savavališkai iškiršta (Ibid., 1960, 3, 46). 1945 m. urėdijos pertvarkytos į miškų ūkius. Įkurti 23 ūkiai, 180 girininkijų, 2340 eiguvų. Palyginus skaičius matyti, kad eiguvų skaičius, įskaitant užgrobtas Lietuvos žemes, mažai tepakito. Miško priežiūros darbai pirmaisiais pokario dešimtmečiais tebebuvo atliekami rankomis. Iki XX a. septinto dešimtmečio pabaigos, o kai kuriose eiguvose ir žymiai ilgiau, kirtimai, laukymės ir pakelės buvo atsodinamos ir daigai prižiūrimi tik rankiniu būdu. Mechanizuotai, t. y. kai buvo gauti pirmieji motoriniai pjūklai, pradėti prižiūrėti miškai 1948 m. Mechanizuotai miškus sodinti pradėta 1965 m., mechanizuotai šakas genėti – 1976 m. Kaip ir ankstesniais metais, iš eigulio reikalauta gerai pažinti mišką, prižiūrėti miške vykdomus darbus, neleisti pakelėse, parkuose ir kitose vietose naikinti medžių (MG 1960, 2, 42). Miškininkai buvo gerbiami.

### Išvados

1. Senieji rašytiniai šaltiniai – Vladislovo Jogailos statutas (1423 m.) ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dovanojimo knygos – patvirtina, kad XV a. pradžioje Lietuvoje egzistavo teisiniai miškininkystės pagrindai, miškus prižiūrėjo miško sargai-eiguliai, anuomet įvardyti kaip *osočniki*. Įstatai kalba apie eigulius – vadinasi, miško priežiūros užuomazgų būta žymiai anksčiau nei XIV a. – gal kuriantis Lietuvos valstybei, gal kaip kovos su kryžiuočiais padarinys (tiesioginis *osočnik* vertimas iš rusų kalbos reiškia *žvalgas*), o gal dar anksčiau – pavienių kunigaikščių valdomuose miškuose.

2. Kiekviena politinė sistema, siekdama maksimaliai papildyti savos valstybės iždą miškų administravimo sąskaita, kaskart didino ir plėtė girininkų ir žemesniosios grandies miško tarnautojų – eigulių pareigybes, drastiškiausiomis priemonėmis siekė optimalaus varianto – nė vieno savavališkai nukirsto ar kitaip pažeisto medelio miške.



3. Kruopštaus miškininkų darbo ir prigimtinės meilės miškui dėka šiandieninės Lietuvos Vyriausybė perėmė trečdalį bendrojo šalies ploto užimančius Lietuvos miškų masyvus. Ar, sustambinę miškų ūkius, girininkijas, panaikinę eiguvas, išauginsime jaunuolynus, apėsime ir apsočinsime kirtimus?

### Šaltiniai ir literatūra

- Antanaitis 1988 – Vaidotas Antanaitis, „Miškotvarkos vystymasis Lietuvoje“, *Miškotvarka*, Vilnius, 284.
- Dovydaitis 1937 – Pranas Dovydaitis, „Vaikystės prisiminimai“, *Naujoji vaidilutė*, 2, 98–99.
- LIŠ 1955 – *Lietuvos istorijos šaltiniai*, Vilnius, 101.
- LCVA F 1250 1939 – *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* F 1250, ap. 2, b. 708, *Marijampolės apskr. K. Rūdos vlsč. byla Nr. 803*.
- LVIA F 1092 – *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, F 1092, ap. 1, b. 50; F 1092, ap. 49, 132–133.
- Malvica 1938 – Povilas Malvica, „Kaišiadorių urėdijos miškai“, *Mūsų girios*, 636.
- MG (...) 1960 – *Mūsų girios*, 2, 42; 1960, 3, 46.
- Straševičienė 1992 – Elvyra Straševičienė, „Tarpukario Lietuvos miškai ir jų priežiūra“, *LLBM 9926*.
- Straševičienė 1993 – Elvyra Straševičienė, „Kaą giria ošia“, *LLBM 11020*.
- Straševičienė 1993 – Elvyra Straševičienė, „Eigulio Stasio Mikalavičiaus prisiminimai“, *LLBM 9934*.
- Straševičienė 1992 – Elvyra Straševičienė, „Vadovavimas tarpukario miškų ūkiui. Kadrai ir jų parengimas“, *LLBM 9925*.
- Straševičienė 2003 – Elvyra Straševičienė, „Medžio apdirbimo amatai Gelgaidiškio (Šakių r.) apylinkėje“, *LBM 11073*.
- Varpas 1889 – *Varpas*, 1, 8.
- VŽ 1918 – *Vyriausybės žinios*, 1.
- ŽŪMM XX, 207–211 – *Žemės ūkio ministerijos metraštis XX, 1918–1938*, 207–211; 219–220; 241–242; 280–282; 281; 285.
- KL 1812 – *Kurjer Litevski*, 71.
- PIE I, 198–199 – PIE I, nr. 11, 198–199.
- AZR 1848 – *Акты, относящиеся к истории Западной России*, т. II, 1506–1544, 1848, 159, 198.
- AUAK 1873 – *Алфавитный указатель в активной книге*, Вильнюс.
- LM 1914 – *Литовская метрика. Книги публичных дел*, т. I (Русская историческая библиотека, т. XXX), Юрэв.
- Volvič 1867 – Волович Григорий Гордонович, *Ревизия пуц и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегии на входы в пуце и на земли*, Вильнюс.
- AIVAK 1910 – *Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией*, т. XXXV. «Инвентари староств, имений, фольварков и деревень за вторую половину XVIII века. 1751–1789», Вилна, 132.

## Elvyra Straševičienė

### Istorinis Lietuvos valstybinių miškų ir girių priežiūros aspektas

#### *S a n t r a u k a*

**Pagrindinės sąvokos:** *miškas, medis, eigulys, eiguva, apsauga.*

Lietuvos didikai medį vertino kaip pajamų šaltinį, todėl mišką saugojo, kūrė miškų administracijas. Pagrindinis, deja, įvardytas žemiausiu rangu, girios prižiūrėtojas buvo eigulys, privalėjęs apeiti, prižiūrėti ir saugoti jam skirtą miško plotą, šienauti, dalyvauti dvaro talkose ir, reikalui esant, eiti karinę tarnybą. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Žygimanto Senojo Įsakymas (1529), Žygimanto Augusto Valakų reforma (1547) ir Miškų revizija (1558) išplėtė ir šiaip gausių miškininkų būrį, apibrėžė kiekvieno jų pareigas. Svarbiausia eigulio užduotimi tapo miško vagių sekimas. 1588 m. Statute įrašyta, kad iš neteisėtai kirtusiojo medį galima atimti ne tik kirvį, bet ir arklį ar jaučius bei vežimą. 1636 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vladislovas Vaza išleido universalą, pavadintą Girių ordinarija, kuriuo buvo pradėtas didžiausias girių apskaitos ir priežiūros pertvarkymas. Sugriežtintos eigulių pareigos, įvesta fizinė bausmė („kaklo išpirka“) ir tremtis.

XIX a., išgalėjęs carinės Rusijos miškų statuto įstatams, kiekvienas eigulys, be turėtųjų pareigų, privalėjo drauge su žvalgu sunumeruoti sausuolius ir išsvartas bei pasirašyti apie praneštus nusižengimus žvalgo surašytame protokole. Po 1908 m. miškų reformos, apribojusios ganymą miške, eigulys privalėjo pažinti savo ir aplinkinių eiguvų valstiečių gyvulius.

Nepricklausomos Lietuvos metais miško priežiūra buvo dar labiau sugriežtinta: imtas mokestis už grybavimą, uogavimą, riešutavimą, samanų plėšimą statybai ir kraikui, hama-kų rišimą, uždrausta ganiava miške. Rinkliava pavesta eiguliams. Prisaikdinti bažnyčioje, perėmę miško priežiūros tradicijas, eiguliai dirbo kruopščiai ir sąžiningai. Aišku, tai pykdė vietos gyventojus, kurstė pasipriešinimą, todėl būta pasikėsinimų. 1931–1936 m. *Mūsų girios* spausdino pranešimus apie nužudytus ar piktadarių sužeistus eigulius.

## Elvyra Straševičienė

### Historical Management of Lithuanian National Forests and Woods

#### *S u m m a r y*

**Keywords:** *a tree, a forest, a woodman, a sector of a forest guard, protection.*

Lithuanian noblemen considered trees as the source of their incomes, that is why they protected their forests and created forest administrations. The main keeper of the forest, a forester, unfortunately, the lowest rank, had to look after and to protect a particular territory of the forest; he had to mow and to help with other work in the manor. He also had to join military service when needed. The already impressive number of foresters was extended by the orders of the Grand Dukes of Lithuania (the order of Sigismund the Old (1529), the

Wallach reform of Sigismund Augustus (1547) and the forest revision (1558)). The duties of woodmen were also defined by these orders. Their main task became the surveillance of the thieves. According to the Statute of 1588, a person who tried to cut trees illegally lost his axe, horse, oxen and the carriage. In 1636, the King of Poland and the Grand Duke of Lithuania Vladislav Vaza published the general order named “The Forest Ordinary”. The largest reform of the forest accounting and keeping started with this document. The duties of the woodmen became stricter, the corporal punishment, the “neck” ransom and the exile were introduced.

In 19<sup>th</sup> century, after the introduction of the Forest Statute of the tsarist Russia, each woodman next to the previous duties, had to number the deadwoods and the windfalls. They had to sign the protocol of misdoings. After the Forest Reform was introduced in 1908, which limited feeding in the forest, the woodman had to recognize own animals and the animals of the neighbouring sectors.

In the years of interwar independent Lithuania, the forest keeping became much stricter. The fees for the collection of moss, mushrooms, berries and nuts, for the binding of hammocks were introduced in the sectors. The pasturage was forbidden. The collection of fees became the duty of the woodman. Having sworn in church and taken over the old traditions of the forest keeping, the woodmen worked carefully and honestly. It made the local inhabitants angry and invoked the sense of resistance, resulting in some incidents. During 1931–1936, the reports about killed or injured woodmen were published in the newspaper *Mūsų girios*.

Elvyra STRAŠEVIČIENĖ  
*Lietuvos liaudies buities muziejus*  
*J. Aisčio g. 2*  
*LT-56335 Rumšiškės*  
*Kaišiadorių r.*  
*[elvyra33@gmail.com]*